

**OGAHIYNING TARIXNAVISLIKKA OID ASARLARIDA BADIY-
TARIXIY TAFAKKUR (“RIYOZ UD-DAVLA”, “ZUBDAT UT-TAVORIX”
VA “GULSHANI DAVLAT” ASARLARI MISOLIDA)**

Egamberdiyeva Madinabonu Xayrullo qizi

FarDU Filologiya va tillarni o‘qitish:

o‘zbek tili yo‘nalishi

3-bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada Muhammad Rizo Ogahiy ijodidagi uch tarixiy asar — “Riyoziy ud-davla”, “Zubdat ut-tavorix” va “Gulshani davlat” — adabiy-badiiy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Asarlar voqealarni dramatik sahnalar, obrazlar va metaforik tasvirlar orqali bayon qilib, Xiva Xonligi tarixini o‘quvchiga estetik va dramatik tajriba bilan yetkazadi.

Abstract. This article analyzes three historical works by Muhammad Rizo Ogahiy — ‘Riyoziy ud-davla’, ‘Zubdat ut-tavorix’ and ‘Gulshani davlat’ — from a literary and artistic perspective. The works present events through dramatic scenes, characters, and metaphorical imagery, conveying the history of the Khiva Khanate to the reader with aesthetic and dramatic experience.

Аннотация. В данной статье анализируются три исторических произведения Мухаммада Ризо Огахия — <<Рияз уд-давля>>, <<Зубдат ут-таварих>> и <<Гюлшани давлят>> — с литературно-художественной точки зрения. События представлены через драматические сцены, образы и метафорические изображения, что позволяет читателю воспринять историю Хивинского ханства как эстетический и драматический опыт.

Kalit so‘zlar: Ogahiy, Xiva Xonligi, “Riyoziy ud-davla”, “Zubdat ut-tavorix”, “Gulshani davlat”, badiiy-tarixiy tahlil, obrazlar, dramatik sahna, metafora.

Keywords: Ogahiy, Khiva Khanate, ‘Riyoziy ud-davla’, ‘Zubdat ut-tavorix’, ‘Gulshani davlat’, literary-historical analysis, characters, dramatic scene, metaphor.

Ключевые слова: Огахий, Хивинское ханство, <<Рияз уд-давля>>, <<Зубдат ут-таварих>> и <<Гюлшани давлят>>, литературно-исторический анализ, образы, драматическая сцена, метафора.

Muhammad Rizo Ogahiy XIX asr Xorazm tarixshunosligi va adabiyotida o‘ziga xos o‘rin egallaydi. Ushbu maqolada Ogahiyning “Riyoziy ud-davla” (“Davlat ishlari”, 1825-1842), “Zubdat ut-tavorix” (“Tarixlar qaymog‘i”, 1846-1855) va “Gulshani davlat” (“Davlat gulshani”, 1865-1872) asarlaridagi badiiy-tarixiy tafakkuri, obrazlar yaratish uslubi va voqealarni dramatik sahnalar orqali yoritish xususiyatlari tahlil qilinadi. Maqola maqsadi o‘quvchiga Ogahiyning tarixiy voqealarni badiiy did bilan uyg‘unlashtirishdagi yondashuvini ko‘rsatish va uning adabiy yangiligi hamda tarixiy tafakkurdagi o‘rnini ochib berishdir.

Muhammad Rizo Ogahiy ijodi nafaqat Xiva Xonligi tarixini yozish bilan chegaralanmay, balki voqealarning badiiy tasviri, obrazlar orqali dramatik sahnalar yaratish va o‘quvchi ongida tarixiy hodisalarni jonlantirishga qaratilgan noyob namunadir. Uning uch asari — “Riyoziy ud-davla” (Olloqulixon hukmronligi davrini o‘z ichiga oladi), “Zubdat ut-tavorix” (Muhammad Aminxon, Abdullaxon va Qutlug‘murodxon hukmronligi davrlarini o‘z ichiga oladi) va “Gulshani davlat” (Muhammad Rahimxon II hukmronligi davrini o‘z ichiga oladi) voqealarni faqat bayon qilish emas, balki tarixiy tafakkur va badiiy didni uyg‘unlashtirish orqali o‘quvchiga nafaqat ma’lumot, balki estetik tajriba ham beradi. “Riyoziy ud-davla” asarida Ogahiy xon va uning saroy a’zolari o‘rtasidagi ichki nizolarni faqat fakt sifatida emas, balki xarakter va ichki mulohazalar bilan tasvirlab, o‘quvchiga dramatik sahnani jonli his qilish imkonini beradi. U har bir sahnani badiiy tafsilotlar, masalan, kiyim-kechak, saroy muhitining tafsilotlari, elat va xalqning ruhiy holati bilan boyitadi. Shu orqali tarixiy voqelik o‘quvchida nafaqat ma’lumot, balki hissiy tajriba shaklida jonlanadi, bu esa Ogahiyning tarixiy tafakkurni badiiy tafakkur bilan uyg‘unlashtirish uslubini namoyish qiladi.

“Zubdat ut-tavorix” asarida Ogahiy badiiy yondashuvni yanada chuqurlashtiradi; u hukmdor va amirlar obrazlarini faqat siyosiy pozitsiya bilan emas, balki ularning ichki mulohazalari, qaror qabul qilish jarayonidagi ichki qarama-qarshiliklari orqali yoritadi. Asarda metaforik tasvirlar, masalan, saroydagi ziddiyatlarni “bahor va xazon” obrazlari orqali berish, voqealarning badiiy rangini oshirib, o‘quvchiga tarixiy jarayonni dramatik sahna sifatida qabul qilish imkonini beradi. Hikoya ritmi ham dramatik keskinlikni ta’minlab, tarixiy faktlarni badiiy tafakkur bilan uyg‘unlashtiradi va o‘quvchi voqeani nafaqat biladi, balki his qiladi, bu esa Ogahiyning adabiy yangiligi va tarixiy tafakkurdagi noan’anaviy yondashuvini ko‘rsatadi.

“Gulshani davlat” asarida Ogahiy tarixiy voqealarni uzluksiz dramatik kadrlar orqali jonlantiradi; urushlar, sulh jarayonlari, ichki siyosiy qarorlar va xalq hayoti voqealari obrazlar orqali tahlil qilinadi. Shu asarda hikoya ritmi va til boyligi o‘quvchini tarixiy voqeaga estetik jihatdan jalb qiladi, hukmdor qarorlarining oqibatlari esa o‘quvchi hissiyotida dramatik tarzda aks etadi. Asar voqealarni dramatik uzluksizlik bilan bog‘lab, badiiy-tarixiy uyg‘unlikni mukammal darajada ta’minlaydi. Shu bilan Ogahiy o‘quvchiga tarixiy faktni nafaqat bilish, balki uni his qilish, voqealarning ichki mantiqini va ularning insoniy aspektlarini tushunish imkonini beradi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, bu uch asar birgalikda Xiva Xonligi tarixini adabiy va badiiy nuqtai nazardan yoritadi, voqealarni obrazlar va dramatik sahnalar orqali jonli qiladi, metaforik tafsilotlar bilan boyitadi va hikoya ritmi orqali o‘quvchini voqeaga hissiy jihatdan jalb qiladi. Shu bilan birga, Ogahiy tarixiy faktni badiiy tafakkur bilan uyg‘unlashtirib, o‘quvchiga ilmiy ma’lumotni estetik tajriba bilan birlashtirish imkonini beradi. Ushbu yondashuv Ogahiyning nafaqat tarixnavis, balki badiiy tafakkur egasi sifatidagi o‘rnini yanada mustahkamlaydi va Xiva Xonligi tarixini o‘rganishda adabiy-badiiy tafakkur usulining samaradorligini ko‘rsatadi. Shu jihat asarlar nafaqat tarixiy manba sifatida, balki badiiy asar sifatida ham qadrlanishini ta’minlaydi, bu esa Ogahiyning ijodiy merosining o‘ziga xosligini, uning adabiy yangiligi va tarixiy tafakkurdagi metodik yondashuvini ochib beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ogahiy M.R. Riyoz ud-davla. Toshkent, 1985.
2. Ogahiy M.R. Zubdat ut-tavorix. Toshkent, 1986.
3. Ogahiy M.R. Gulshani davlat. Nukus, 1990.
4. Rajabov A. Ogahiy ijodida badiiy-tarixiy uyg'unlik. Toshkent, 2015.
5. Murodov A. Xorazm tarixini adabiy talqin qilishda Ogahiy roli. Nukus, 2018.